

ATATÜRK DÖNEMİNDE EĞİTİMDE MİLLİLİK ve MODERNLEŞMEYE DAİR TARTIŞMALAR

Erhan KANBOLAT*

Özet

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikaları "Millilik", "Modernleşme-Batılılaşma" ve "Laiklik" kavramları etrafında şekillenmiştir. 1920'li yılların sonlarına doğru kesinleşen bu politikalara karşı ciddi bir muhalefet yaşanmamakla birlikte 1930'lu yıllarda bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiği konusunda bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda eğitimde yabancı etkisi ve eğitimin manevi yönüne dair eleştiriler dile getirilmekle birlikte dönemin yöneticileri "Millilik-Modernleşme-Laiklik" kavramlarını teorik olarak birbirleriyle uyumlu olarak ele almış ve bu yönde yürüttükleri politikalarından ödün vermemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Eğitim, Millilik, Modernleşme.

Abstract

NATIONALIZATION AND MODERNIZATION DISCUSSIONS IN EDUCATION IN ATATURK ERA**

Educational policies of Turkish Republic, established in 1923, were formed around "Nationalization", "Modernization-Westernization" and "Secularism" concepts. Even though there was no significant opposition to those policies that became definite towards the end of 1920s, some discussions on what should be understood from these concepts occurred in 1930s. Although criticisms regarding foreign effect in education and spiritual aspect of education were mentioned in these discussions, rulers of that era handled "Nationalization-Modernization-Secularism" concepts in harmony with each other theoretically and made no compromises from these policies pursued in this direction.

Key Words: Republic, Education, Nationalization, Modernization.

* Dr., E-mail: ekanbolat@yahoo.com

** Makalenin Geliş Tarihi: 09.11.2016

Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 15.04.2017

Giriş

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikalarının “*Millilik*” ve “*Modernleşme-Batılılaşma*” kavramları etrafında şekillendiği bilinmektedir. Bu çalışmada, bu kavramlar etrafında yapılan tartışmalar, bunlardan ne anlaşıldığı ve birbiri ile nasıl bağdaştırıldığı ele alınacaktır. Bu güne kadar yapılan araştırmalarda bu kavramlar sık sık ele alınmış olmakla birlikte bu çalışmaların 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu etrafındaki tartışmalara yer vermekle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, sözü edilen tartışmaların erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşip sonuçlandığı algısını oluşturmaktadır. Oysa, bu çalışmada ortaya konduğu gibi 1930’lu yıllarda da sürdürülmüştür.

Cumhuriyet döneminin politikalarını belirleyen aktörlerin yüzünün Batı’ya dönük olduğu bilinmektedir. Muasır medeniyete ulaşmak için Batılı toplumların geçtiği yolu izlemek gerektiği konusunda bazı kararsızlıklar olmakla birlikte hemfikirdirler. Bu yolda en önemli araçlardan biri laikleşmek ve yanı sıra millileşmek olacaktır. Bu yolda ilk somut adım da Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulüyle gerçekleşecektir.

Bir ulus-devlet hedefiyle yola çıkan ve 1930’lu yıllarda Kemalizm kavramıyla sistemleştirilmeye çalışılan dönemin kurucu felsefesine göre okullar Batılı kültürel formlara sahip yurttaşlar yetiştirmelidir. Osmanlı modernleşmesinden farklı olarak Kemalist modernleşme düşüncesinde Batı’yı taklit etmekten öte Batılı düşünce tarzının benimsenmesi öne çıkacaktır. Bu ideolojik formülasyon özellikle 1930’lu yıllarda başta ders kitapları olmak üzere eğitim sisteminin bütün alanlarında kendini hissettirecektir.¹

1. Milli Eğitim, Modernleşme ve Uluslaşma

Cumhuriyet döneminin eğitim politikalarını tanımlarken kullanılan kavramlar arasında en başta “*Milli Eğitim*” ifadesi gelmektedir. Yine, eğitimin amaçlarından bahsederken “*Modernleşme-Batılılaşma*” ve “*Millilik*” kavramlarına sık sık başvurulmaktadır. Bu kavramların ifade ettiği anlamlardaki belirsizlikler süreç içinde giderilmiş ve aralarındaki çelişkiler ortadan kaldırılmıştır.

¹ İsmet Parlak, *Kemalist İdeoloji’de Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s. 132-136.

1923 yılında yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ön plana çıkan Türklük esasına dayalı uluslaşma politikası ülkenin bütünlüğünü sağlama amacını gütsede aynı zamanda geri kalmışlığa bir tepki olarak da kendini göstermiştir. Diğer bir ifadeyle uluslaşma politikası bir taraftan yekpare bir millet olmayı amaçlarken diğer taraftan Batılılaşmayı da içinde barındırmaktadır.

Cumhuriyet'in önde gelen politika belirleyicisi olan Atatürk'e göre Türk milletinin geri kalmışlığının sebeplerinin başında "*milli*" olmayan bir eğitim sistemi gelmektedir.² Yine, İslam dünyasının içinde bulunduğu sefalet ve Batıya karşı yenik düşmesinin nedeni de aynıdır. Atatürk'ün "*milli*" eğitimden ne kastettiğini anlamak açısından 1924 yılında yaptığı şu tespit önem arz etmektedir: "*Üçyüz milyon İslam var, aldıkları manevi terbiye esaret zincirlerini kırabilecek bir meziyeti verememiştir, çünkü terbiyenin hedefi milli değildir.*"³

Görüldüğü gibi Atatürk, İslam dünyasının asırlardır aldığı eğitimin onda siyasi ve ekonomik bağımsızlık hissini uyandıracak "*milli*" bir şuur oluşturmadığı görüşündedir. Bunu sağlayacak olan ise yabancı kültürlerin tesirinden uzak "*milli*" bir eğitim sistemidir. Atatürk, Cumhuriyet'in hemen başlarında yaptığı konuşmalarda eğitimin bağımsızlaştırıcı işlevine ve milli olması gerektiğine sık sık vurgu yapmıştır.⁴ Atatürk'e göre, bir topluluğun "*millet*" olarak vasıflandırılabilmesi için öncelikle ona yekpare bir kültür kazandıran, onu tek bir kültür potasında eriten "*milli*" bir eğitimden geçmesi gerekmektedir.⁵

Bir milletin oluşumunda dilin, kültürün ve mefküre birliğinin önemini vurgulayan Atatürk 1924 yılındaki bir konuşmasında: eğitimde "*millilik*" esas alındıktan sonra onun dili, yöntemi ve araçlarının da milli olmasının tartışılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Bu görüşler doğrultusunda, Türk dili ve Türk tarihi üzerinde derinlemesine yapılacak araştırmalarla ortaya çıkacak kültürel değerlerin "*milli şuur*" uyandırmadaki etkisi dikkate alınmıştır.⁶ Nitekim 1920'li yıllar boyunca eğitim sisteminin genel çerçevesi belirlenir-

² **Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Eğitim Politikaları Üzerine Konuşmalar**, Haz: Kemal Aytacı, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984, s.27-28

³ **A.e.**, s. 55-60.

⁴ Ayten Sezer, "Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Millilik ve Bütünlük", **Erdem**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, Cilt:11, Sayı:33, s. 873-882.

⁵ **Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Eğitim Politikaları Üzerine Konuşmalar**, s. 67.

⁶ Sezer, **a.g.e.**, s. 873-882.

ken, takip eden yıllarda ise eğitimin içeriğine yönelik niteliksel değişimler yaşanmıştır. Özellikle alfabe değişikliği, dilde Türkçeleştirme çalışmaları, törensel faaliyetler ve müfredat programlarındaki değişim Türk eğitim sistemine yeni bir şekil vermiştir.⁷

Eğitimde “*millilik*” prensibi Cumhuriyet döneminde ortaya atılmış bir fikir olmayıp başta Ziya Gökalp olmak üzere pek çok Meşrutiyet aydını bu fikri benimsemiştir. Gökalp de Atatürk gibi Türk milletinin geri kalmışlığını eğitimin “*milli*” olmayışına bağlamaktaydı.⁸ Ancak, “*millet*” ve “*milli eğitim*” tanımlarında Atatürk’ü Gökalp’ten ayıran bazı farklılıklar vardır. Örneğin Atatürk, din birliğini millet teşkilinde etkili ve şart olarak görmemekte, Türklerin İslam dinini kabul etmeden önce de büyük bir millet olduğunu belirtmektedir.⁹ Yine Atatürk, “*milli eğitim*”i “*dini eğitim*”in bir alternatifi olarak görürken, Gökalp bu ikisini birbirinden kesin hatlarla ayırmaktadır. Gökalp, “*tahsil*” yani öğretimin konusu olan bilgileri ithal edilebilir görürken, “*terbiye*” yani eğitim açısından daha gelenekçidir.¹⁰ Ona göre, milli terbiye toplumun içinde yaşattığı değerlerin yeni nesle aktarılması faaliyetidir ki, bu değerler arasında dini ve ahlaki değerler önemli bir yer tutmaktadır.¹¹

Diğer taraftan Ziya Gökalp’in dilde Türkçeleştirme ve Türkleşmek konusunda yazdıklarına bakıldığında ne Harf Devrimi ne de devamındaki dil devriminin ipuçlarını tam olarak görmek mümkündür. Dönemin eğitimcilerinden Sadrettin Celal Antel, Cumhuriyet döneminde yapılan eğitim reformlarının Gökalp’in ortaya attığı prensiplere göre şekillendiğini söylemenin imkansız olduğunu ileri sürmektedir. Antel’e göre Gökalp’in fikirleri doğrultusunda hareket edilmiş olsaydı laiklik esası, Latin harfleri, medrese ve tekkelerin kapatılması ve şapka kanunu kabul edilmez; bu dönemde yapılan inkılaplar asırlarca sürerdi.¹²

⁷ Bkz: Erhan Kanbolat, “Harf Devriminden Köy Enstitülerine Türkiye İlköğretim (1928-1940)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2015, s. 99-314.

⁸ Ziya Gökalp, “Maarif Meselesi-2”, **Makaleler V**, (Haz. Rıza Kardaş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s.161-169.

⁹ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Cilt: 23 (1929-1930), İstanbul, Kaynak Yay., 2008, s.19-20.

¹⁰ Ziya Gökalp, “Terbiye ve Milliyet: Milli Terbiye-I”, **Makaleler V**, (Haz. Rıza Kardaş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s. 29-37.

¹¹ Gökalp, **a.g.e.**, Ayr. Bkz: Ziya Gökalp, “Terbiye ve Milliyet: Milli Terbiye-III”, **Makaleler V**, (Haz. Rıza Kardaş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981, s. 47-55.

¹² Sadrettin Celal Antel, **Maarifimiz ve Meseleleri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1939, s.142-145.

Cumhuriyet öncesinde “*millilik*” kavramı dini eğitimi de içinde barındırmaktayken Cumhuriyet’in ilanından sonra bu kavram “*dini eğitimin*” alternatifi olarak kullanılmaya başlanmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun gündeme gelmesiyle birlikte eğitimin “*dini*” mi yoksa “*milli*” mi olacağı yönünde tartışmalar yapılmıştır. Bu tarihlerde Sadrettin Celal Antel gibi din derslerinin tamamen kaldırılmasından yana olanlar olduğu gibi, bu derslerin yerini korumasında bir sakınca görmeyenler de mevcuttur.¹³ Bu tartışmaların devamında din dersleri eğitimdeki yerini kısmen korumuş olmakla birlikte 1929-30 öğretim yılından itibaren bu dersler okutulan dersler arasından kaldırılacaktır.¹⁴

1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu “*milli eğitim*” prensibinin benimsenmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Kanunun gerekçesinde “*dini eğitim*” ifadesi geçmemekte; ancak iki türlü eğitimin de iki türlü insan yetiştireceği, bir milletin duygu ve düşünce itibarıyla yekpare bir bütün olabilmesi için tek tip bir eğitim görmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Hasan Ali Yücel, gerekçesine de atıf yaparak bu kanunun dini eğitimden “*dünyevi*” eğitime geçişin dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Yine İsmet İnönü de bu kanuna atıfla “*Milli Terbiye ne demektir?*” sorusunu bunun karşısının “*dini terbiye*” olduğunu belirterek benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır.¹⁵ Benzer şekilde reformcu Maarif Vekili Mustafa Necati de “*milli eğitim*” kavramını “*dini eğitim*”e bir alternatif olarak kullanmakta ve yeni eğitim sisteminin modern yönüne vurgu yapmaktadır.¹⁶

¹³ Recai Doğan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar”, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi İlimi Toplantısı (4-6 Aralık 1998)**, Ankara, Türk Yurdu Yay., 1999, s. 227-288.

¹⁴ Bazı kaynaklarda Din derslerinin şehir ilkokullarında 1936, köy okullarında ise 1939’a kadar okutulduğu belirtilmektedir. İlkokul Programının 1930 yılı basımında din dersine yer vermekle birlikte 28.10.1930 tarihli genelgeyle “*Din derslerinin ilknektep programlarında münderiz müfredatın arzu eden talebeye Perşembe günleri öğleden sonra tedris edilmesi*” bildirilmiştir. Köy okulları için de benzer şekilde Perşembe öğleden sonra yarım saat konferans mahiyetinde verilmesi öngörülmüştür. Ancak, şehir ve köy okullarında bu uygulamanın fiilen devam etmediği döneme ait bazı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Müfettiş raporları, arşivlerdeki okul imtihan cetvelleri, faaliyet raporları ve Müfettiş Kongreleri detaylı incelendiğinde Din derslerinin en son 1928-29 öğretim yılında okutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılar için bakınız: Kanbolat, **a.g.e.**, s.169-171

¹⁵ Hasan Ali Yücel, **Türkiye’de Orta Öğretim**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1994, s. 23.

¹⁶ **T.B.M.M.Z.C.**, İ: 51, 12.04.1927, C: 1, s. 91

Cumhuriyet'in politika belirleyicileri "*milli eğitim*"den bahsederken, Meşrutiyet aydınından farklı olarak geçmişe değil geleceğe vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre; geçmişin hurafelerle dolu kültürel mirasını eğitim yoluyla çocuklara aktarmak yerine, Batı uygarlık ailesi içinde yer alması gereken yarının Türk kültürünü çocuklara benimsetmek gerekir. Bu düşünce, önemli bir politika belgesi olan ve "*Maarif Misakı*" olarak adlandırılan 1923 tarihli belgede açıkça belirtilmektedir. Belgede, Doğu'nun yaşlı düşünce tarihinin geri kalmışlığa neden olduğu belirtilmekte ve Cumhuriyet'in eğitim politikasını hedefi yarının düşünsel, hukuksal ve özellikle ekonomik inanışlarına göre vatandaş yetiştirmek biçiminde tanımlanmaktadır.¹⁷

Görüldüğü gibi millilik ile modernleşme, diğer ifadesiyle Türkleşme ve Batılılaşma düşüncesi birbiriyle paralel olarak ele alınmış, Meşrutiyet döneminden devralınan "*millet olma*" hedefi, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde "*Batı medeniyetinin bir parçası olan medeni bir millet*" olma hedefine dönüştürülmüştür. Türkleşme ve Batılılaşma hedefleri birbiriyle çelişmekle beraber Cumhuriyet kadroları bu iki ana hedef arasında teorik bir uyum sağlamışlardır. Her şeyden önce bu iki hedef üzerinde yürümek bir tercih değil bir zorunluluk olarak görülmektedir. Atatürk 1925 tarihli bir konuşmasında bu zorunluluğu şöyle anlatmaktadır:

*"Fikrimiz ve zihnimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz. Medeni olacağız. ... Bütün Türk ve İslam alemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şümül ve tealiye uymadıklarından ne büyük felaketler, ne ıstıraplar içindendirler. Bizim de, şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet felaket çamuruna batışımız bundandır."*¹⁸

Yine Atatürk, 1930 yılına ait bir konuşmasında birbirine çelişik gibi görünen bu iki kavram arasındaki uyumu şöyle izah etmektedir;

"Türk milleti, milli hissi dini hisle değil, fakat insani hisle yan yana düşünmekten zevk alır.... Çünkü Türk milleti bilir ki, bugün medeniyet yolunda bağımsız ve fakat kendi-

¹⁷ Cavit Binbaşoğlu, *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara, Anı Yay., 2005, s. 235-236.

¹⁸ *Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Eğitim Politikaları Üzerine Konuşmalar*, s.63.

lerine paralel yürüdüğü bütün medeni milletlerle karşılıklı insani ve medeni münasebet, elbette gelişmemizde devam için lazımdır ... Türk milleti medeniyet aleminin samimi bir ailesidir.”¹⁹

Anlaşıldığı gibi, 1920’lerin başlarında Batı medeniyeti erişilmesi gereken bir hedef olarak görülürken kısa bir süre sonra Türk milletinin medeni Batı dünyasının bir parçası olduğu ileri sürülerek “*milli eğitim*” yoluyla “*millet*” olma hedefi yine eğitim yoluyla Batılılaşma hedefiyle uyumlu hale getirilmiştir.

Cumhuriyet’in başlarında Batılılaşma, uluslaşma ve eğitimi bu amaçlara yönelik olarak kullanma konusunda kararsızlıklar yaşandığı, 1924’e kadar yönetici kadrolar ve eğitimciler arasında farklı görüşler ileri sürüldüğü görülmüştür. Örneğin Hasan Ali (Yücel) 1924 yılında yazdığı bir makalede Batılılaşma konusundaki tereddütlerini dile getirmekte, bu kavramdan anlaşılanın net olmadığını ileri sürmektedir. Yücel’e göre: mevcut eğitim sistemi yeni nesle millet olma şuurunu aktarabilecek durumda değildir. Ona göre bunu yapabilmek için öncelikle ülke şartlarının iyi incelenmesi, Türk milletinin geçmişi ve bugünüyle iyi tanınması gerekmektedir. Yücel, ülkenin coğrafi, sosyolojik yapısı ve tarihine dair özgün çalışmaların bulunmadığına; böyle olunca da Türk milletine özgü eğitim ve kültür politikaları yürütmenin zorluğuna işaret etmektedir.²⁰ Yücel’in

¹⁹ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Cilt:23 (1929-1930), İstanbul, Kaynak Yay., 2008, s. 21.

²⁰ “...Bu gün yani kurulmuş bir şekli devletle tahkiki ahs amelimiz olan bir mefkürenin devamını istiyorsak peşinen kabul etmeliyiz ki maarif müessiatımız mustakbel nesle bu ruhu verebilecek halde değildir. Bizde mektep turfanda meyve yetiştirmekte olan bir seradır. Coğrafya okuturuz, memleketimizi bilmeden, tarih okuturuz kendi tarihimiz henüz meçhüldür, edebiyat okuturuz esersiz, kimya okuturuz tatbikatsız, nebatat okuturuz, maydanozu tanıtmayı, hayvanat okuturuz evimizdeki kedinin kaç sene yaşadığını bilmeyiz..ilh...

Talim hususunda hal böyle de terbiye meselesi daha mı düzgün? Bu gün irfan memleketi idare selahiyetini fiilen, fikren, kalimen kendisinde görenlerin kaç, muayyen bir terbiye mefküresinin (daussulasını) duyuyor. Garb medeniyetini temessülü lazım geldiğini söyleyenler acaba tayin etmişler mi ki? Almanlar gibi İngilizler gibi Fransızlar gibi mi olacağız yahut bunların hiç birisine benzemeyeceğiz? Ancak kendimiz gibi olacağız” O halde kendimiz nedir? Bu gün Anadolunun Etnografyasını bilmiyoruz. Tarihi meçhül, hele milletimizin ruhiyat ve içtimaiyatı hakkından fkrimiz yok! Bilinmeyen bir şeyiyyetin islahına imkan var mıdır?

...Milletimizi mesut etmek istiyorsak milletimizi mazisiyle haliyle tanımak lazımdır. Meçhülün saadeti için çalışmak, havanda su dövmek gibidir...

Yüzümüzü kızartarak itiraf edelim ki bu türlü ilim memleketimizde henüz doğmamış, bir rüşeym halindedir.”, **Hasan Ali**, “İlim Düşmanları”, **Mihrab**; 1 Nisan 1340, Sayı:10, s. 308-310.

burada işaret ettiği ülkenin kendine özgü şartlarının araştırılması gerekliliği ilerleyen yıllarda yabancı uzmanlar konusunda yapılan tartışmalarda tekrar gündeme gelecektir.

Dönemin önde gelen eğitim bürokratlarından Mehmet Emin Bey 1925 yılında Doğu vilayetlerinde çıkan dini ve etnik içerikli isyanlar dolayısıyla yazdığı bir yazıda: Türk kitlesine dayanılarak bir inkılap yapıldığını, ancak Doğu’da etnik olarak farklı ve cahil bir kitle bulunduğunu; etnik unsurların Türkleştirilmesi ve Türk gibi düşünmesi gerektiğini belirtmektedir.²¹

Benzer şekilde İsmet İnönü de 1925 yılında Muallimler Birliği’nde öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmasında bu amacı açıkça ortaya koymaktadır. İnönü: Türklük esasına dayanılarak bir devlet kurulduğunu, bu topraklarda bir Türk çoğunluğu olduğunu, ancak içinde yabancı kültürler olduğundan henüz yekpare bir millet manzarası göstermediğini ve bu kitleyi “*Milli Terbiye*” ile tek bir potada eritip yekpare bir millet yapabilmek için öğretmenlerden beklentilerinin büyük olduğunu belirtmektedir.²²

Eğitimden beklenen “*Türkleştirme*” misyonunun temelinde Osmanlı Devleti’nin yıkılması, Osmanlıcılık akımının iflas etmesi ve buna karşın Türkcülük akımının ön plana çıkması yatmaktadır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Türkcülük Osmanlılığa bir tepki şeklinde kendini gösterecek, yeni kurulan devletin siyasi bütünlüğünü sağlamanın ön şartı olarak görülecektir. Örneğin, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’ya göre Osmanlı Devleti gittiği yerlerde Türkleştirme politikası gütseydi Türkiye’nin sınırları hala Tuna nehrinden başlıyor olacaktı. Kaya, bazı vatandaşlara Kürt Mehmet, Çerkes Hasan,

²¹ Mehmet Emin, “*İrtica Karşısında Gençlik*”, *Anadolu Mecmuası*, Mayıs 1341, Sayı: 9-10-11, s. 356-358.

²² İnönü: “*Bugün bu topraklarda siyasî Türk milleti kahir bir ekseriyettir. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir Türk var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil şuurla, ilmin ve hayatın rehberliğiyle, ciddi olarak, bütün ömrünü vakfederek çalışırsa siyasî Türk milleti; harsî, fikrî ve içtimâî tam ve kâmil bir Türk milleti olabilir. Bu yekpare milliyet içinde yabancı harsler hep erimelidir. Bu millet kütlesi içinde ayrı ayrı medeniyetler olamaz. Dünya üzerinde her millet mutlaka bir medeniyet temsil eder. Kendilerini Türk milletinin medeniyetinden başka camialara bağlı görenlere işte açıkça teklif ediyoruz: Türk milletle beraber olsunlar. Fakat halita halinde değil, “konfedere” olmuş medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde...” İsmet İnönü: *Eğitim Öğretim Üzerine*, (Haz. İlhan Turan), Türk Eğitim Derneği–İnönü Vakfı, Aralık 2002 – Ankara. www.ismetinonu.org.tr*

Laz Ali diye hitap edilmesini eleştirmekte ve etnik unsurların okullarda verilecek eğitimle Türkleşeceğini belirtmektedir.²³

Eğitimin Batılılaşmaya hizmet etmesi gerektiği yönünde resmi sayılabilecek bir belge olması açısından 1927 yılında Maarif Vekâlet'inin emri ile hazırlanan bir rapor dikkat çekicidir. Raporda, eğitimin amacının halkın kültürel seviyesini yükseltmek olduğu, burada kastedilen kültürel seviyenin de Avrupa medeniyeti olduğu; Türk halkının bir an evvel Avrupa yaşam tarzını öğrenmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁴

Yücel'in 1924'de kaleme aldığı makalesinde Batılılaşma konusunda ortaya koyduğu kararsızlıkların Harf Devrimi'nin hemen sonrasında yazdığı makalede artık yer almadığı görülmektedir. "*Orta Tedrisatta Edebiyat*" adlı makalesinde Yücel: "*kültür*" ve "*medeniyet*" ayrımı yapılmasının artık gereksiz olduğunu, milli kültürle Batı medeniyeti arasında derin bir bağ olduğunun anlaşıldığını; medeniyet bir duygu ve düşünüş biçimi olduğundan dolayı Batılı gibi düşünmek ve Batı kültürünü hazmetmek gerektiğini belirtmektedir. Aynı makalede Yücel; bu zihinsel dönüşümün ve kararsızlık halinin ortadan kalkmasının Atatürk'ün liderliği sayesinde olduğunu vurgulamaktadır.²⁵

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanmakta olan "*Milli Eğitim*" ve "*Batılılaşma*" konusundaki kararsızlık ve çelişki 1920'lerin sonlarına doğru ortadan kalkmış; medenileşmek ve uluslaşmak için Batı kültürünün bir parçası olunması fikri tartışmasız kabul edilmiştir. Dönemin aydınları da bu yöndeki fikirlerini artık daha açık dile getireceklerdir.

Bu düşünceye göre modernleşebilmek için Türklerin özüne dönmesi gerekmektedir. 1930'ların başlarından itibaren ortaya konan Türk Tarih tezinin de verdiği özgüvenle Türklerin tarih sahnesine çıkışının çok eski olduğu ve Türk medeniyetinin bugünkü Batı medeniyetinin temeli olduğu; Batı medeniyetinin bir parçası olabilmek için -1931 CHP programında belirtildiği gibi- "*yurttaşların Türkün derin tarihini bilmesi*" gerektiğine sık sık vurgu yapılacaktır.²⁶

²³ T.B.M.M.Z.C., İ:71, 21.6.1934, C:1, s. 245-249.

²⁴ "Halk Mektepleri Hakkında Layihalar", *Maarif Vekaleti Mecmuası*, Kanunievvel 1927, Sayı: 14, s. 298.

²⁵ Hasan Ali, "Orta Tedrisatta Edebiyat", *Hayat*, 1 Eylül 1929, Cilt:6, Sayı:138, s. 2.

²⁶ İsmet Parlak, *Kemalist İdeolojide Eğitim*, Ankara, Turhan Kitabevi Yay., 2005, s. 120.

Dönemin aydınlarından Falih Rıfki Atay bu sentezi; “*garplılaşmak aynı zamanda Araplaşmaktan kurtulmak, Türkleşmek demektir*” şeklinde ifade etmiştir. Atay: eğitim yoluyla şehirlerde ve köylerde yaşayan insanların yaşam tarzlarıyla bir bütün olarak “*Avrupalı Türk*” haline getirilmesi gerektiğini; aksi durumda eğitim kurumlarının görevlerini yerine getirememiş sayılacağını belirtmektedir.²⁷

Mehmet Saffet Ergin ise Batı’yı skolastik zihniyetten kurtaran unsurlara değinmekte ve “*Bu evrensel hakikati kabul ettiğimiz takdirde, Türk terbiyesindeki büyük inkılabı başaracağız*” diyerek eğitim kurumlarına Türk rönesansını gerçekleştirme görevi vermektedir.²⁸

Yakup Kadri ise eğitimin amacını “*Mazi ile hiçbir alakası olmayan*” nesiller yetiştirmek olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Yakup Kadri: “*...çorak Asya’yı hatırlatacak tek bir iz, tek bir gölge*” kalmaması gerektiğini; bunun da en etkin yolunun “*milli eğitimden*” geçtiğini vurgulamaktadır.²⁹

Görüldüğü gibi dönemin aktörleri eğitime rol biçerken uluslaşma ve Batılılaşma hedeflerini birbiriyle paralel olarak ele almaktadır. Eğitim sisteminin bütün unsurlarında “*modernleşme*” ve “*Türklük*” vurgusunu aynı oranda görmek mümkündür. Dönemin aydınları, eğitimin modernleştirici etkisine inanmanın yanı sıra eğitim yoluyla uluslaşma konusunda da hemfikirdirler. Onlara göre bu bir tercih değil, aynı zamanda dönemin siyasi şartlarının dayattığı bir zorunluluktur.

Eğitim sisteminin ana unsurları olan müfredat programları, yönetmelikler, ders kitapları ve ders dışı faaliyetlerde Türklük ve modern yaşam tarzı ön plandadır. Ancak, söz konusu Türklük vurgusuyla, halkı “*Türk vatandaşlığı*” çatısı altında toplamak, birlik ve bütünlüğü sağlama amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır. Demografik açıdan bir etnik unsuru azaltmak veya yok etmekten ziyade eğitim yoluyla dil ve kültür birliği gerçekleştirerek modern bir toplum meydana getirmek amaçlanmaktadır.

²⁷ Falih Rıfki, “Taşra”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1932, Sayı: 3932, s.1.

²⁸ M.Saffet Ergin, “İnkılap Terbiyesi: Şark ve Garp Medeniyeti Arasındaki Farklar”, **Cumhuriyet**, 26 İKinciteşrin 1936, Sayı: 4505, s. 5.

²⁹ “Yakup Kadri, “Yeni İnsan”, **İkdam**, 18 Eylül 1929, Sayı: 11637, s. 1.

2. Eğitime Biçilen Siyasi Misyon ve Buna Dair Tartışmalar

Eğitimde “*millilik*” kavramı aynı zamanda yeni kurulmuş olan devletin siyasi bütünlüğünü sağlama ve rejimin temellerini sağlamlaştırma amacını da ifade etmektedir. Eğitime biçilen uluslaşma misyonu kaçınılmaz olarak onun tek tipleşmesini beraberinde getirecektir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun gerekçesini de oluşturan merkezileştirilmiş bir eğitim sistemi zaman içinde “*tek tip eğitim*” anlayışını da beraberinde getirmiştir. Kazım Nami “*tek mektep*” kavramıyla ele aldığı bu politikayı şu şekilde izah etmektedir:

“Biz varlık mücadelesi yaparken, umumi harpten yeni çıkmış milletler ortaya “tek mektep” nazariyesini attular. Bilhassa Ruslar, tek mektebi fiilen tatbiki başlamıştı. Tek mektep sistemi tam manasıyla demokrat bir devlet idaresinin prensiplerine dayanıyordu. Çünkü çeşitli sosyal sınıflar arasında büyük savaşın getirdiği anlaşma ve kaynaşmanın yeni bir eğitim sistemiyle esaslaştırılması zaruri görülüyordu.”³⁰

Eğitimden beklenen bu siyasi işlevin ve tek tip eğitim anlayışının resmi bir ifadesi olarak Maarif Vekili Esat Bey 13.12.1931 tarihli genelgesinde eğitimin amacını; her Türk çocuğunu rejimin psikolojisi ve ideolojisini tamamen kavramış, Cumhuriyet için fedakarlık yapabilecek unsurlar olarak yetiştirmek şeklinde tanımlamaktadır.³¹

Dönemin etkin siyasi figürlerinden Mahmut Esat Bozkurt da milli eğitimi devletin siyasi bütünlüğü ile ilişkilendirmektedir. Bozkurt’a göre “*inkılabı vatandaşlarının ruhunda yaşatacak kuvvet, milli terbiye ve milli kültür*”dür.³² Bu yaklaşım tarzının kaynağını yeni devletin kurucu önderi Atatürk’ün “*Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür*” ve “*Öğretmenler, yeni nesil sizlerin eseri olacaktır*” gibi vecizelerinde aramak mümkündür.

Dönemin eğitimcilerinden Zeki Mesut bu politikanın gerekçesini açıklarken; liberal sistemlerin eğitimde tekelci anlayışı kabul etmediğini; ancak “*mefkûre birliğini*” kurmak isteyen Türkiye gibi inkılap yapan ülkelerde durumun böyle olamayacağını belirtmektedir. Zeki Mesut’a göre devrim bir hayat tarzından başka bir hayat tarzına

³⁰ Kazım Nami, “Maarif Sistemimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Nisan 1930, Sayı: 3140, s. 2.

³¹ **B.C.A.**, f:180.09, k:57, d:285, s:1-32

³² “Milli Terbiye ve Milli Tarih Yolunda Gazi”, **Milliyet**, 8 Temmuz 1932, Sayı: 2301, s.1.

geçişi ifade eder ve bu devrimi yapan otorite en büyük silahı olan eğitim alanında itiraz ve rekabet kabul edemez.³³

Bu politikaya karşı ciddi bir muhalefet olmamakla birlikte meseleye farklı yaklaşımlar da yok değildir. Dönemin aydınlarının büyük çoğunluğu devlet eliyle biçimlendirilen eğitime toplumu dönüştürücü bir rol vermekteyken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu meseleyi daha gerçekçi bir açıdan ele almaktadır. Baltacıoğlu 1932’de yayınlanan “*Mürebblere*” isimli eserinde bu iddiasını şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Mektep her şey değildir; sadece mekteptir: Fikir ve tahsil yeridir, o kadar. Her kusuru, her vazifeyi ona yüklemek, mektebin asıl vazifesini anlamamaktır....Kadınlara yeni kudretler, yeni itiyatlar kazandıracak olan halik kimdir? Muhittir: Edebiyatı, ticareti, sanayii, kanunları, matbuatiyle...bütün şiddetiyle bu halik muhittir.”³⁴

Dönemin eğitimcilerinden Mehmet Ali Şevki de Baltacıoğlu gibi Türk toplumunun realitelerine göre eğitime rol biçilmesi gerektiğini düşünmektedir. Şevki “*Yanlış Vaz’edilen Meselelerden Biri İlk Tahsil*” isimli eserinde: okulun siyasi bir amaç için kullanılması ihtiyacının özellikle Fransa deneyiminden ileri geldiğini ve modern bir toplumun ölçütü olarak Fransa örneğinin alınmasının yanlış olduğunu; eğitimi tamamen devlet tekeline almamış olan Anglosakson ve İskandinav ülkelerinin deneyimlerinin göz ardı edildiğini vurgulamaktadır.³⁵

Mehmet Ali Şevki ve Baltacıoğlu, devlet tarafından belirlenmiş tek yönlü bir ilerleme teorisine karşı çıkmakta, eğitimin toplumu dönüştürmekteki etkisinin zannedildiği gibi olmayacağını; hali hazırda yaşanmakta olan hayatın da okula ve eğitime etki ettiği gerçeğinin göz ardı edilmemesini istemektedirler.

1940 yılında yazdığı bir makalede Agah Sırrı Levent ise meseleyi biraz daha farklı ele alarak milletin birlik ve bütünlüğü meselesinde Ziya Gökalp’in “*Fert yok cemiyet var*” düsturunun yanlış yorumlandığını belirtmektedir. Ona göre bireyi toplum içinde tamamen eritmek yerine onu kendi başına da iş başarabilecek bir şekilde yetiştirmek gerekir. Levent, eğitimin devletin siyasi karakterine göre

³³ Zeki Mesut, “Tahsil ve Terbiye”, *Milliyet*, 9 Teşrinievvel 1929, Sayı: 1314, s. 1.

³⁴ İsmail Hakkı, *Mürebblere*, İstanbul, Sühulet Kütüphanesi, 1932, s. 143.

³⁵ Mehmet Ali Şevki, *Yanlış Vaz’edilen Meselelerden Biri İlk Tahsil*, İstanbul, Türkiye Matbaası, 1934, s. 1-15.

şekillenmesini onaylamakla beraber, bu konudaki bir birine zıt iki politikanın gerekçelerini söyle açıklamaktadır:

“Siyasi sahada taşkın emeller besleyen bir devlet için kuvvet her şeyden üstündür. Yüksek bilgi ve bu bilginin temin edeceği şahsiyet farkı pek aranmaz. Ferdden istenen en ileri vasıf, disiplin ve emre itaattir. ... Böyle bir milletin terbiye sistemi, ...sert ve haşin olacaktır...

Buna mukabil, refah ve saadetini iktisadi hakimiyetle temin etmek isteyen bir millet için de, iş adamı en beğenilen tiptir. ...Böyle bir millet te, ameli zekaya sahip pratik iş adamı yetiştirmek için ferde azami hürriyet verecek ve ondan kendiliğinden iş başarma kabiliyetini geliştirmesini istiyecektir.”³⁶

Levent’in belirttiği iki farklı tipte eğitim anlayışının da izlerini incelenen dönemin eğitim sisteminde görmek mümkündür. Dönemin eğitim mevzuatında öğretim yöntemleri açısından pragmatist bir anlayış söz konusudur. Bununla birlikte, gerek mevzuatta ve gerekse politikacıların demeçlerinde son derece ideolojik bir söylem hakimdir. Eğitim alanındaki bu ideolojik söylem yoğunluğu özellikle parti-devlet oluşumuna gidilen 1930’lu yılların ortalarından itibaren artış göstermiştir.³⁷

Yine bu dönemde, siyasi bütünlüğü koruma endişesinin bir sonucu olarak yabancı ve azınlık okulları konusunda bir dizi gelişmeler meydana gelmiştir. Bu okullar sıkı bir kontrol mekanizmasına tabi tutularak Türkçe, Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi derslerinin müfredatı ve öğretmenleri bakanlık tarafından belirlenmiştir.³⁸ Azınlıklar da dahil olmak üzere bütün etnik unsurların aynı çatı altında eğitim almaları hedeflenmiştir. Bu amaca uygun olarak 1931 yılında Türk vatandaşı çocukların ilköğretimi yalnızca Türk okullarında yapmaları kanuna bağlanacaktır. Bu konundan sonra azınlık okullarının ilk kısımlarında öğrenim gören azınlık mensubu çocuklar Türk okullarına nakledilmiştir.³⁹

³⁶ Agah Sırrı Levend, **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, ., İstanbul, Eminönü Halkevi Yay1940, s. 88-90.

³⁷ Bkz. Kanbolat, **a.g.e.**, s.130-167.

³⁸ **Azınlık ve Yabancı Okullarında Kültür Dersleri**, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1938, s. 14.

³⁹ “Türkiyede İlk Tahsillerini Mektepte Yapacak Türk Vatandaşı Çocukların Türk Mekteplerine Girmelerine Dair ve 23 Eylül 1329 Tarihli Tedrisatı İptidaiye Kanununa Müzeyyel Kanun”, **Resmi Gazete**, 29.03.1931, Sayı: 1760.

Siyasi bütünlüğü ve rejimi koruma endişesinin arka planında ise yakın tarihte yaşanan acı tecrübeler yatmaktadır. Cumhuriyetin hemen başlarında yaşanan etnik ve dini ayaklanmaların da etkisi olmakla birlikte bu düşünce tarzının temelleri Meşrutiyet dönemine dayanmaktadır. Örneğin, 1912’de yaşanan Balkan bozgunu Türk aydını ve siyasetçilerinin eğitime bakışını değiştiren önemli olaylardır. Bu yenilginin nedenleri Türk nüfusundaki eğitimsizlikte aranmış, Osmanlı Devleti’nin dağılmasının nedenleri arasında “*milli*” bir eğitim sisteminin olmayışı gösterilmiştir.

3. “Milli Eğitim” Kavramı Etrafındaki Tartışmalar

Eğitimin dönüştürücü etkisine ve eğitim yoluyla “*yekpare bir millet*” olunabileceğine dair inanç genel kabul görmektedir. Bu bağlamda eğitimin “*milli*” olması gerektiği konusunda da bir itiraz söz konusu değildir. Ancak, “*milli eğitim*” kavramından ne anlaşıldığı konusunda az sayıda olmakla birlikte eleştirilerini dile getirenler mevcuttur. Örneğin, Elazığ Milletvekili Fazıl Ahmet Bey meclis bütçe görüşmeleri sırasında üç yıl üst üste söz almış; üçünde de eğitimin milliği konusuna temas etmiş ve bundan ne anlaşıldığını sorgulamıştır.

Fazıl Ahmet Bey: milli eğitimden ne anlaşıldığını yetkililere sorduğunu, net bir cevap alamadığını ve aldığı cevabın da kendisini tatmin etmediğini belirtmekte; ayrıca bu konuya bir açıklık getirilmediği sürece eğitimden verim alınamayacağını vurgulamaktadır.⁴⁰

Fazıl Ahmet Bey, “*milli eğitim*” kavramından Batının eğitim tekniklerini kullanmak suretiyle sentez yaparak Türk milletinin kendi milli bünyesine uygun bir sistem geliştirmeyi anlamaktadır. Ona göre mevcut eğitim sisteminde çocukların yalnız aklına hitap edilmektedir; buna karşın ahlak eğitimi noktasında ise büyük bir açık bulunmaktadır.⁴¹

Aynı görüşmelerde söz alan Mazhar Müfit Kansu da “*milli eğitim*” kavramından ne anlaşıldığı konusunda tereddütü olanlardandır. Kansu, bu tereddüdünü şöyle ifade etmiştir:

“Maarif vekili Beyefendiden bir ricam var, anlamadığım bir mesele var, milli terbiye, milli terbiye diyoruz. Mili

⁴⁰ “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:70, 25.6.1932, C:2, s. 313-325.

⁴¹ **A.e.**

terbiye nedir, bunun esas ve anasırı nedir, rica ederim anlatsınlar. Binaenaleyh bunun bir anasırı, bir esası olacak bu nedir sorarım? Maatteessüf bugün benim gördüğüm bir şey var ki her mektepte müttehit bir terbiye yoktur.”⁴²

Bu sorulara cevap veren Maarif Vekili Esat Bey, konuyla ilgili yerterince söz söylendiğini, söz söylemenin zamanının çoktan geçtiğini belirterek “*milli eğitim*” kavramının “*medeni bir devlet, medeni bir millet*” olmak bağlamında ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Esat Bey’e göre milli eğitim: Türk çocuklarını bencillikten uzak ve milleti için fedakarlık yapabilen insanlar olarak yetiştirmektir.⁴³

Fazıl Ahmet Bey, 1933 yılı bütçe görüşmelerinde milli eğitimden ne anlaşıldığı yönündeki sorusunu tekrarlamıştır. Ona göre milli eğitim politikalarında bazı “*inhiraf*” noktaları yani sapmalar vardır. Daha çok akla hitap eden pozitif bilimler bakımından öğrencileri güçlü yetiştirilirken onların karakterini etkileyecek olan metafizik boyutu ihmal edilmektedir. Fazıl Ahmet Bey, “*metafizik*”den kastının hurafeler olmadığını; vefakarlık, yardımseverlik, alicenaplık gibi karakter eğitimine dair melekeler olduğunun da altını çizmektedir. Maarif Vekili Reşit Galip Bey, bu soruya karşılık net bir cevap vermeyip yapılan izahattan payına düşeni aldığını belirtmekle yetinmiştir.⁴⁴

1935 yılı bütçe görüşmelerinde meseleyi tekrar gündeme getiren Fazıl Ahmet Bey, “*yeni bir şey söylemeyeceğim. Çünkü maalesef eski davalar, eski teessürler, hepsi yerli yerinde durmaktadır*” ifadeleriyle konuya girerek “*Milli terbiye*”den ne anlaşılması gerektiğinin hala net bir şekilde ortaya konmadığını belirtmiştir. Ona göre milletin geçmişten getirdiği cismani, ahlaki, manevi varlığında mevcut değerlerin toplamına milli eğitim denilmelidir; buna karşın Fazıl Ahmet Bey, Maarif Vekaleti’nin bu yönde bir bakış açısının olmadığını ileri sürmektedir.⁴⁵

Esasen eğitim mevzuatı incelendiğinde “*Milli Eğitim*” kavramıyla kastedilenin çocukları “*milli cemiyet*”e intibak ettirmek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Son Posta gazetesinde çıkan bir makede bu tartışmaya aşağıdaki şekilde katkı sunulduğunu görüyoruz;

⁴² A.e.

⁴³ A.e.

⁴⁴ “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:52, 17.5.1933, C:1, s. 140.

⁴⁵ “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:29, 25.5.1935, C:1, s. 252-261.

“İlkmektepler talimatnamesininin 21. ve 22. Maddeleri ... Bu maddelerin istinat ettiği nokta evvela milli cemiyettir. “Mili cemiyet”ten murat nedir? Lisanı Türk, harsı Türk, vicdanı Türk olan cemiyettir; tam istiklale kıymet veren ve bu uğurda ölmeyi bilen cemiyettir. Cumhuriyet idaresini can metaı edinen cemiyettir. Başka nasıl cemiyet olabilir!”⁴⁶

Eğitimin amaçları sıralanırken sık sık başvuru lan “*milli hayat*” ifadesiyle kastedilen şey dil, tarih ve diğer alanlarda yapılan reformlarla oluşturulmak istenen modern yaşam biçimi olduğu anlaşılmaktadır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’na göre milli eğitim denildiğinde: çocukların, gerçekte yaşanmakta olan toplum hayatına; yani o toplumun hukuk, ahlak, sanat, dil, felsefe gibi sosyal kurumlarına uyum sağlaması ve bu toplumun milli idealini benimseyen insanlar olarak yetiştirilmesi anlaşılmalıdır.⁴⁷

Baltacıoğlu’nun bu tanımlamasıyla yürümekte olan eğitim politikaları arasında farklılık vardır. Cumhuriyet’in kurucu kadroları gerçekte var olan yaşam biçimini eğitim yoluyla yeni bir forma dönüştürmek istemektedirler. Bu dönüşüm, kanun yoluyla gerçekleştirilen reformların eğitim yoluyla yaygınlaşması ve benimsetilmesiyle gerçekleşecektir. Böyle olunca, geçmişten getirilen kültürün çocuklara aktarımı yerine gelecek için tasarlanan modern yaşam biçiminin çocuklara benimsetilmesi eğitimin temel işlevi olacaktır. Yine bu bağlamda “*milli eğitim*” ve “*modernleşme*” kavramları da birbirine paralel olarak ele alınacaktır.

Batı tarzı modern yaşam biçiminin eğitim yoluyla topluma benimsetilmesi politikasına karşı doğrudan bir eleştiri olmamakla birlikte dönemin süreli yayınlarında yeni neslin ahlaki açıdan iyi yetiştirilmediği yönünde şikayetler söz konusu olmuştur. Bu türden şikayetlere muhatap olan dönemin Maarif Vekilleri, ahlak yoksunluğu iddiasını reddetmiş; zamanın değiştiğini, öğrencilerin eski neslin davranış kalıplarını sürdürmesinin beklenmemesi yönünde cevaplar vermişlerdir. Örneğin Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey, okullarda çocuklara ahlak eğitimi verilmediği iddiasının doğru olmadığını be-

⁴⁶ “Milli Hayata İntibak”, **Son Posta**, 25 Şubat 1932, Sayı: 570, Muallim Sayfası.

⁴⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Toplu Tedris**, İstanbul, Sebât Basımevi, 1938, s. 9.

lirtmiş, çocuklara verilen ahlak eğitimini “*laik ahlak*” kavramıyla isimlendirmiştir. “*Laik Ahlak*” kavramı ise Durkheim’in ortaya attığı ve Batı’da genel kabul gören bir düşünce olup dini referanslardan arındırılmış temel insani değerlerin eğitimi anlamına gelmektedir.⁴⁸

4. Türkiye’nin Kendine Özgü Şartları

Eğitimden beklenen ana hedeflerden biri olarak “*Türkleştirme*” kavramı farklı kültürel ve etkin yapılardan oluşan kitlenin Türk kültürü çatısı altında toplanmasını ifade etmektedir. Ancak, burada karşı karşıya kalınan realite Türkiye’de yaşayan farklı kültürel yapılarla ilgili bilimsel araştırmaların yapılmamış olmasıdır.

Türkiye’nin kendine özgü şartlarının araştırılması ve yapılacak reformların bu araştırmalara dayandırılması yönündeki düşünce Cumhuriyetin hemen başlarında dillendirilmiş olmakla birlikte 1920’lerin sonlarında Harf İnkılabı gibi büyük bir reformun etkisiyle unutulmuştur. Bu konu ancak 1939 yılında resmi bir çalışmaya konu olarak Maarif Şurası’nda tekrar gündeme gelecektir. Eğitim politikalarının tartışıldığı bu ilk kapsamlı toplantıda anadili Türkçe olmayan köylere öğretmen gönderilmesi konusu tartışılmıştır. Tartışmanın sonunda doğu bölgesinin iktisadi, tarımsal, coğrafi, kültür ve iskan bakımlarından çok detaylı bir etüde tabi tutulması, bu iş için bir enstitü kurulması, bu kurumun ortaya koyacağı çalışmaların sonuçlarına göre bir politika belirlenmesi yönünde karar alınmıştır.⁴⁹ Ancak, sonraki yıllarda bu kararın uygulandığına dair bir bilgi mevcut değildir.

Eğitim yoluyla uluslaşma politikasında Doğu’daki farklı etnik unsurlar söz konusu olduğunda bazı kararsızlıklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Gerek Atatürk’ün ve gerekse İsmet İnönü’nün yurt gezilerine dair notlarında bu tereddüdü dile getirdikleri görülmektedir.⁵⁰ Eğitim yoluyla uluslaşma amacı güdülürken pratikteki bazı güçlüklerden de endişe edilmekte olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

⁴⁸ Ahlak eğitimi konusundaki tartışmalara ait detaylar için Bkz. Kanbolat, **a.g.e.**, s. 173-177.

⁴⁹ **Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939)**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991, s. 333-334.

⁵⁰ **Atatürk’ün Bütün Eserleri: (26 Ocak 1931-28 Eylül 1932)**, İstanbul, Kaynak Yay., 2009, s. 38, Bkz: Saygı Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, İstanbul, Doğan Yay., 2007.

⁵¹ Örneğin, Dördüncü Umumi Müfettişliğinin yazdığı bir raporda, ana dili Kürtçe olan bazı öğretmenlerin köylerindeki okullarda göreve başladıktan kısa bir süre sonra ana dillerini

Esasen bu kararsızlık ülke genelindeki dağılık köy yapısı dolayısıyla köy eğitimi konusunda da yaşanmıştır. Köy okulları için farklı sistem taleplerine rağmen uzun süre şehirlerde olduğu gibi vatandaş yetiştirme odaklı ve kültür aktarımına dayalı klasik eğitimde ısrar edilmiştir. Bu ısrarın arka planındaki düşünce 1927 sayılı bir genelde; köylü için ayrı şehirliler için ayrı bir eğitimin söz konusu olmayacağı, ülke çocuklarının hepsinin tek tip bir eğitimden geçmesi gerektiği şeklinde ifade edilmektedir.⁵²

Doğu vilayetleri konusunda bir kararsızlık olmakla birlikte dönem içinde bazı lokal uygulamalara da rastlanmaktadır. Eğitimin uluslaşma aracı olarak kullanılmasına bir örnek olarak 1938 tarihli bir arşiv belgesinde Seyhan CHP İl Başkanlığı bünyesinde kurulan Hars Komitesi'nin çalışmaları ilginçtir. Tarsus'taki Alevi köylerinde yapılan çalışmaların bizzat CHP Hars Komitesi tarafından planlandığı ve yürütüldüğü, ilkokul öğretmenleri aracılığıyla yapılan bu çalışmalar için bakanlıktan onay alındığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalara dair raporda: Seyhan ve İçel vilayetindeki “*Eti Türklere-rinden*” oldukları söylenen Alevi vatandaşlarının Türk dili ve kültürüne bağlanmaları için yapılan çalışmaların iyi sonuçlar verdiği, özellikle gençler üzerinde yapılacak çalışmalarla bu kitlenin büyük kitleye bağlanması gerektiği belirtilmektedir. Yine bu unsurların konuştukları dili terk etmeleri ve unuttukları Türk dilini öğrenmeleri için yapılan çalışmalara raporda detaylı yer verilmektedir.⁵³

5. Eğitimde Yabancı Etkisine Dair Tartışmalar

Eğitimde “*millilik*” konusundaki eleştiriler yabancı uzmanlar konusunda da kendini göstermiştir. Avrupa ve Amerikan eğitim sistemlerinin taklit edildiği, bu sistemlerin Türkiye'nin sosyolojik yapısına uymayacağı yönünde eleştiriler dile getirilmiştir. Bu bağlamda, eğitim teşkilatı içinde çalıştırılan veya Türkiye'ye davet edilerek uzmanlığından yararlanan yabancı eğitimciler de eleştirilerin hedefi olmuştur.

kullanmaya başladıkları, bu durumun eğitimin Kürtçe yapılmasına yol açabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, dönem yayınlarında sık sık öğretmenlerin köy hayatına uyum sağladıkları, köylüye kültür vermek yerine kendilerinin köy kültürünü benimsedikleri yönünde eleştiriler dile getirilmiştir. **B.C.A.**, f:30.10, k:72, d:471, s:12.2

⁵² “İlk Tedrisat Müfettişleri Kongresinde-20”, **Anadolu**, 5 Teşrinievvel 1934, Sayı: 6031, s. 4.

⁵³ **B.C.A.**, f:490.01, k:584, d:13, s:1

Örneğin, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir makalede “*Kalbi dolar için çarpan bir Amerikalının*” Türk toplumunun bünyesine uygun bir sistem geliştiremeyeceği ileri sürülmektedir.⁵⁴ Son Posta gazetesindeki “*Mütehassislardan Bıktık*” başlıklı bir makalede ise bu uzmanların hayatın realitelerini bilmedikleri ve yaşanan toplumsal sorunların asıl nedeninin bunlar olduğu iddia edilmektedir.⁵⁵ Yine benzer şekilde Hakkı Süha Gezgin, “*Sonu Nereye Varacak?*” başlıklı makalesinde Türk eğitimindeki yabancı etkisini eleştirmekte ve Türk milletine özgü bir sistem bulunması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁶ Dönemin önde gelen eğitimcilerinden Kazım Nami (Duru) ise “*Avrupai sistemleri aynen alamayız. Bize mahsus bir sistem bulmak mevkiindeyiz*” demektedir.⁵⁷ Buna benzer eleştiriler 1930’lu yıllar boyunca sık sık dile getirilmiştir.⁵⁸

Eğitimdeki yabancı etkisine dair en sert eleştiriler 1935 yılında kaleme alınan “*Köycülüğümüzün Temelleri*” adlı eserde yer almıştır. Eserde, köylerin modernleşmesine dair mevcut düşünce akımlarının “*Anadolu yaylasında Avrupa köylerini*” aradıkları ve “*köyü kafalarındaki hülya yurduna benzetmek*” istedikleri; buna karşın “*köyün ruhunu ne ile dolduracağız?*” sorusuna tatmin edici bir cevap veremedikleri ileri sürülmektedir.⁵⁹

Yine bu esere göre; Türkiye’de köycülük adına “*yerli bilgi*” henüz üretilmemiştir; ileri sürülen görüşler ise Batı menşeli ve taklitçidir. Esere göre; araç ve yöntem dışında Batıdan alınacak bir şey yoktur; bu iki dünya arasında büyük bir nitelik farkı vardır ve Batıya doğru gitmek batağa saplanmaktır. Yapılması gereken ise köy incelemelerinden yani köye dair “*yerli bilgi*” üretildikten sonra bir köy politikasının belirlenmesidir.⁶⁰

⁵⁴ Safaeddin Karanakçı, “Mütehassis Meselesi”, *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1939, Sayı: 5410, s. 7.

⁵⁵ “Mütehassislardan Bıktık Artık”, *Son Posta*, 29 Şubat 1932, Sayı: 574, s. 3.

⁵⁶ S.Geşgin, “Sonu Nereye Varacak?”, *Kurun*, 3 Birinciteşrin 1935, Sayı: 309, s. 3.

⁵⁷ Kazım Nami, “Bize Nasıl Bir Mektep Sistemi Lazım”, *Muallimler Mecmuası*, Şubat-Mart 1932, Sayı: 226-227, s.188-193.

⁵⁸ Bkz. C.N., “Mütehassislardan İstifade”, *İkdam*, 21 Temmuz 1929, s. 3, Ebuşziya Zade, “Bu Kaçınıcı Mütehassis”, *Zaman*, 1 Ağustos 1934, Sayı: 52, s. 1, H.Ciritli, “John Dewey’in Tecrübe Okulu”, *Yeni Adam*, 27.5.1937, Sayı: 178, s. 8-9, Ayr. Bkz. Kanbolat, *a.g.e.*, s. 90-98.

⁵⁹ Suat Hüsnü, Tahsin Tola vd., *Köycülüğümüzün Temelleri*, II. Köycüler Kurultayına Gelen Tezlerden, İstanbul, Sebat Matbaası., 1935, s. 9-17.

⁶⁰ *A.e.*, s. 9-17.

Eğitimde yabancı etkisi tartışması “*Türk tipi*” bir eğitim sistemi talebiyle dönemin basınında yer almıştır. Sistem tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde Maarif Vekili Saffet Arıkan, “*Alman sistemi*” veya “*Amerikan sistemi*” şeklinde bir tartışmanın gereksiz olduğunu, mevcut eğitim sisteminin “*Atatürk sistemi*” olduğunu vurgulamıştır.⁶¹

Dönemin önde gelen eğitimcilerinden Sadrettin Celal Antel ise “*Biz eklektik olmak mecburiyetindeyiz*” demektedir; eğitimin bir bilim olduğunu ve Avrupa eğitim sistemlerini örnek almanın zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır.⁶²

Eğitime dair tartışmaların yoğunlaştığı 1930’ların sonlarına doğru görev başına gelen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, kendisinden önceki dönemi “*araştırma devresi*” olarak nitelendirmiştir. Yücel, eğitimdeki yabancı etkisine dair eleştirilere de şöyle cevap vermiştir:

“...bir araştırma devresinden geçtiğimiz için bir takım iktibaslar, iktifaflar yapılmıştır. Fakat bu demek bizim kendimize mahsus bir maarif istemimiz yok demek değildir. Temmuzda toplanacak olan Maarif şûrasına - ki muhtelif sebeplerden dolayı şimdiye kadar içtima edememişti - böyle bir mesai mevzuu takdim edeceğim...”

*Türk maarifi tekevvün halindedir, ve bu tekevvün kendisinin sistemini de tabii olarak yapmaktadır. Bir insanın büyürken şahsiyetini yapması gibi. Onun için Türkiye Cumhuriyeti maarifinin sistemi yoktur, zannında bulunmak hatadır..... Bu itibarla kemiyet ve keyfiyet muvazenesini beraberce nazarı dikkate almak muvaffakiyet için bir vesile olabilir.”*⁶³

Görüldüğü gibi Yücel eğitimdeki sistem tartışmalarını yaşanmakta olan reform süreciyle ilişkilendirmekte, Türk eğitim sisteminin halen olgunlaşma aşamasında olduğunu, bu aşamada farklı sistemlerden yararlanmak suretiyle bir arayış içerisinde olunmasının da normal olduğunu belirtmektedir. Nitekim Yücel, kendisinden önce bir türlü yapılamayan Maarif Şurası’nın ilkini 1939 yılında, ikincisini ise 1943 yılında toplayarak eğitim sorunlarının derli toplu olarak ele alınmasını sağlayacaktır.

⁶¹ “Mekteplerimizde Ne Alman, Ne Fransız Sistemi: Atatürk Sistemi”, **Haber**, 10 Mart 1937, Sayı: 1848, s. 2.

⁶² “Terbiye Sistemlerimiz Değiştirilebilir Mi?”, **Kurun**, 6 Mart 1937, Sayı: 6876-996, s. 3.

⁶³ “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:17,25.5.1939, C:1, s. 245-273.

Sonuç

Atatürk döneminde, Türklük esasına dayalı bir millet olmak için yola çıkılmış, eğitim sistemi ise bu hedefe ulaşmanın araçlarından biri olarak görülmüştür. Bu bağlamda, topluma Türklük şuuru vermesi beklenen eğitim kurumlarına aynı zamanda bununla çelişkili gibi görünen modernleştirici bir misyon yüklenmiştir.

Eğitime biçilen bu ikili misyon, sistem arayışları ve yabancı etkisine dair tartışmaları beraberinde getirmiştir. Eğitime modernleştirici bir misyon verilmesi kaçınılmaz olarak yabancı eğitim sistemlerini taklit etmeyi gerektirmiş, bu da eğitimde “*millilik*” yani “*Türk Tipi*” eğitim sistemi konusunda bazı eleştirilere neden olmuştur. Ancak, Cumhuriyet’in başlarında “*millilik*” ve “*modernleşme-batılılaşma*” hedeflerini birbirinin tamamlayıcısı olarak gören dönemin politika belirleyicileri eğitim alanında Batı’daki son gelişmeleri örnek almanın bir zorunluluk olduğuna inanmışlardır.

Cumhuriyet’in başlarından itibaren, sonradan Kemalizm olarak adlandırılacak ideolojik formülasyonla eğitim politikaları “*millileşme*” ve “*modernleşme*” kavramlarıyla net olarak ortaya konmuş, eğitime biçilen uluslaşma misyonu “*milli eğitim*” kavramıyla isimlendirilmiştir. Bu misyon kabul görmekle birlikte 1930’lu yıllar boyunca söz konusu kavramlardan ne anlaşılması gerektiği konusunda tartışmalar da yaşanmıştır. Bu tartışmalar, yukarıda örnekleri verildiği gibi, eğitime biçilen siyasi misyona doğrudan muhalefet etme şeklinde olmayıp daha çok okullardaki disiplin bozukluklarına ve ahlak eğitimine dair eleştiriler şeklinde kendini göstermiştir. Ancak, bu eleştirilerin yürümekte olan politikalar ve politikacılar üzerine etkili olduğu söylenemez. Eğitimde modernleşme ve reform sürecinin ortaya çıkardığı bu sorunlara dair eleştiriler karşısında dönemin politika belirleyicileri geri adım atmamış, Cumhuriyetin hemen başlarında belirlenen eğitim politikaları uzun yıllar devam ettirilmiştir.

İncelenen dönemde her ne kadar tek partili bir yönetim söz konusu olsa da yapılan tartışmalara bakıldığında eğitim konusunda çok sayıda eleştirinin dile getirilebildiği görülmektedir. Dönemin süreli yayınları incelendiğinde eğitim politikalarına dair eleştirilerin devletin diğer alanlardaki politikalarına oranla daha çok ele alındığı ve eleştiriye tabi tutulduğu görülecektir. Bu durum eğitimden beklentilerin yüksek olmasıyla doğrudan ilgilidir. Yeni kurulan Türkiye

Cumhuriyeti, adeta kucagında bulmuş geçmişten gelen devasa toplumsal sorunların çözümü için eğitim sistemine son derece idealist bir misyon yüklemiştir.

Günümüzde halen eğitim konusu yoğun bir şekilde tartışılmaya devam etmektedir. İncelenen dönemde olduğu gibi günümüz aydınları da mevcut eğitim sisteminin beklentileri karşılamadığını sık sık dile getirmektedirler. Bu durumun, eğitime halen gereğinden fazla idealist bir misyon yüklenmesinden ileri geldiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak; toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik neredeyse tüm sorunlarının eğitim sistemi aracılığıyla çözülebileceğine dair düşünce yeniden gözden geçirilmeli, eğitimin amaçları daha realist bir açıyla düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

- “Halk Mektepleri Hakkında Layihalar”, **Maarif Vekaleti Mecmuası**, Kanunievvel 1927, Sayı: 14.
- “İlk Tedrisat Müfettişleri Kongresinde-20”, **Anadolu**, 5 Teşrinievvel 1934, Sayı: 6031.
- “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:52, 17.5.1933, C:1.
- “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:70, 25.6.1932, C:2.
- “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:17,25.5.1939, C:1.
- “Maarif Vekaleti Bütçesi”, **T.B.M.M.Z.C.**, İ:29, 25.5.1935, C:1.
- “Mekteplerimizde Ne Alman, Ne Fransız Sistemi: Atatürk Sistemi”, **Haber**, 10 Mart 1937, Sayı: 1848.
- “Milli Hayata İntibak”, **Son Posta**, 25 Şubat 1932, Sayı: 570.
- “Milli Terbiye ve Milli Tarih Yolunda Gazi ”, **Milliyet**, 8 Temmuz 1932, Sayı: 2301.
- “Mütehassıslardan Bıktık Artık”, **Son Posta**, 29 Şubat 1932, Sayı: 574.
- “Terbiye Sistemlerimiz Değiştirilebilir Mi?”, **Kurun**, 6 Mart 1937, Sayı: 6876-996.
- Antel, Sadrettin Celal: **Maarifimiz ve Meseleleri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1939.
- Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Cilt: 23 (1929-1930), İstanbul, Kaynak Yay., 2008.

- Atatürk'ün Bütün Eserleri: (26 Ocak 1931-28 Eylül 1932)**, İstanbul, Kaynak Yay., 2009.
- Azınlık ve Yabancı Okullarında Kültür Dersleri**, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1938.
- B.C.A.**, f:180.09, k:57, d:285.
- B.C.A.**, f:30.10, k:72, d:471.
- B.C.A.**, f:490.01, k:584, d:13, s:1.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı: **Toplu Tedris**, İstanbul, Sebat Basımevi, 1938.
- Binbaşoğlu, Cavit: **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi**, Ankara, Anı Yay., 2005.
- Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939)**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- Doğan, Recai: "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", **Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlimi Toplantısı (4-6 Aralık 1998)**, Ankara, Türk Yurdu Yay., 1999, s. 227-288.
- Ergin, M.Saffet: "İnkılap Terbiyesi: Şark ve Garp Medeniyeti Arasındaki Farklar", **Cumhuriyet**, 26 İkinciteşrin 1936, Sayı: 4505.
- Falih Rıfkı: "Taşra", **Hakimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1932, Sayı: 3932.
- Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Eğitim Politikaları Üzerine Konuşmalar**, (Haz. Kemal Aytaç), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.
- Gezgin, S: "Sonu Nereye Varacak?", **Kurun**, 3 Birinciteşrin 1935, Sayı: 309.
- Gökalp, Ziya: "Terbiye ve Milliyet: Milli Terbiye-I", **Makaleler V**, (Haz. Rıza Kardeş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1981.
- _____ : "Maarif Meselesi-2", **Makaleler V**, (Haz. Rıza Kardeş), Kültür Bakanlığı Yay., 1981.
- Hasan Ali: "İlim Düşmanları", **Mihrab**; 1 Nisan 1340, Sayı: 10.
- _____ : "Orta Tedrisatta Edebiyat", **Hayat**, 1 Eylül 1929, Cilt: 6, Sayı: 138.
- İnönü, İsmet: **Eğitim Öğretim Üzerine**, (Haz. İlhan Turan), Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Aralık 2002 – Ankara www.ismetinonu.org.tr

- İsmail Hakkı: **Mürebbilere**, İstanbul, Sühulet Kütüphanesi, 1932.
- Kanbolat, Erhan: “Harf Devriminden Köy Enstitülerine Türkiye İlköğretim (1928-1940)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2015.
- Karanakçı, Safaeddin: “Mütehassıs Meselesi”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1939, Sayı: 5410.
- Kazım Nami: “Bize Nasıl Bir Mektep Sistemi Lazım”, **Muallimler Mecmuası**, Şubat-Mart 1932, Sayı: 226-227.
- _____ : “Maarif Sistemimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Nisan 1930, S:3140
- Köycülüğümüzün Temelleri**, II. Köycüler Kurultayına Gelen Tezlerden, (Haz. Suat Hüsnü, Tahsin Tola vd.), İstanbul, Sebati Matbaası., 1935.
- Levend, Agah Sırrı: **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, İstanbul, Eminönü Halkevi Yay., 1940.
- Mehmet Emin: “**İrtica Karşısında Gençlik**”, **Anadolu Mecmuası**, Mayıs 1341, Sayı: 9-10-11.
- Öztürk, Saygı: **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, İstanbul, Doğan Yay., 2007.
- Parlak, İsmet: **Kemalist İdeoloji’de Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.
- Sezer, Ayten: “Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Millilik ve Bütünlük”, **Erdem**, Atatürk Kültür Merkezi, Cilt: 11, Sayı: 33.
- Şevki, Mehmet Ali: **Yanlış Vaz’edilen Meselelerden Biri İlk Tahsil**, İstanbul, Türkiye Matbaası, 1934.
- T.B.M.M.Z.C.**, İ:51, 12.04.1927, C:1.
- T.B.M.M.Z.C.**, İ:71, 21.6.1934, C:1.
- Yakup Kadri: “Yeni İnsan”, **İkdam**, 18 Eylül 1929, Sayı: 11637.
- Yücel, Hasan Ali: **Türkiye’de Orta Öğretim**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1994.
- Zeki Mesut: “Tahsil ve Terbiye”, **Milliyet**, 9 Teşrinievvel 1929, Sayı: 1314.